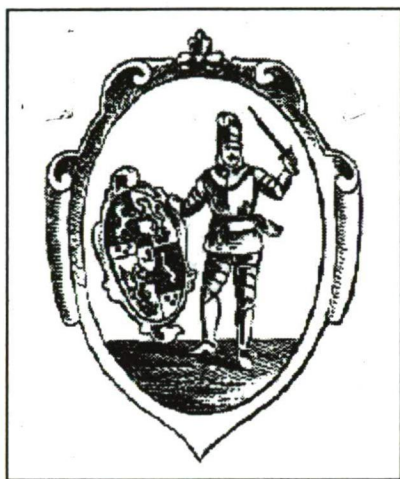

SOPRONY

Nem tévedés, kedves olvasónk, valóban *Soprony*, hiszen egészen a múlt század végéig a vármegye és a város megnevezésekor még az alispáni iratokban és a megyei közgyűlések jegyzőkönyveiben is ezt a nyelvjárási formát használták. A nyugati nyelvjárástípus egyik jellegzetessége, hogy az *n* gyakran palatalizálódik (*nyűöstin* [nőstény], *szappany*, *ikrény*... és *Soprony*), ugyanakkor a depalatalizáció sem ritka: *asszon*, *nyűöstin*. Okleveleinkből kitűnik, hogy a tulajdonnevek közül számos származékszó az ősmagyar korban ilyen *n-ny* váltakozással került a nyelvünkbe. A palatalizálódott alak is megmaradt napjainkig a helynévanyagban: Kétsoprony Békés megyében.

Egyik legkisebb és legkisebb megyénk az ország nyugati kapuja. A vármegye északnyugaton és nyugaton a Lajta-, a Rozália-, a Soproni- és a Lánzséri-

hegység mentén Ausztriával, délen a Répce, az Ablánc és a Rába folyók mentén Vas megyével volt határos. Délkeleten, ahol a Marcal a Rábába ér, néhány száz méter erejéig Veszprém vármegye is Sopron szomszédjává vált. Az itt északnak forduló Rába a megyét már Győr vármegyétől választotta el. Északon a Fertő tó és a Hanság Sopron és Moson vármegyék természetes határát képezték. A nyugati hegyek mindannyian az Alpok keleti nyúlványai. A délnyugati Lánzséri a legmagasabb közöttük: az óriási bazaltoszlopok töredékeivel telehányt tető, a Pálhegy, 755 méter magas. Csak kilenc méterrel alacsonyabb a Rozália csúcsa, ahol a hegy gerince húzott határt Magyarország és Ausztria között, és a csúcson épült kápolna mindkét irányból jól megközelíthető, népszerű kirándulóhely volt. A Lajta-hegységben követ, a Soproniban barnaszenet bányásztak, a fertőmelléki dombhát kitűnő boráról nevezetes.

A hegyvidéki nyugati és a Kisalföldhöz tartozó keleti rész látványosan osztja két részre a vármegyét. A hegyekben az ott élők bányászattal és szőlőműveléssel, valamint Nagymarton környékén gyümölcsstermeléssel foglalkoztak, a Fertő és a folyók vidékén halászáttal, a Kisalföldön élők földművelésből, állattenyésztésből keresték meg az asztalra való. A Fertő az ország második legnagyobb tava a Balaton után. Igazi alföldi tó, feneke egyenletes és vize nagyon sekély. Voltak olyan időszakok, amikor szinte teljesen kiszáradt. Keletkezéséről a nép különös mondákat ismer, miszerint az itt létezett hat vagy tizenkét helységet Sodomaként nyelt el a víz. A tóban és tőle keletre húzódó roppant mocsárvilágban, a Hanságban, egykoron az ország háromszázharminc madárfajából kétszázötven őshonos volt.

Honfoglaló magyarjaink avar és csekély mértékben szláv népességet találtak ezen a területen. Néhány tucat emberöltővel korábban kelták és illírek éldegéltek erre felé. A hódító rómaiak a terület központjának nevét tőlük örökölték. Scarbantia (*scara*~szétszórt, különálló, *bantia*~település, erődítmény) a dominatus korára municípiummá fejlődött, erről az időszakról csinos oszloptöredékek és márványtáblák tanúskodnak. Hogy pontosan melyik törzs szállta meg ezt a területet, nem tudhatjuk, mindenesetre a helynévanyag alapján a Nyék, a Kér, és a Megyer törzsek egy-egy töredéke valószínűsíthető. Besenyők, kabarok és székelyek jelenléte

szerényebbnek tűnik a korábban feltételezetténél. A nemzetiségi területeket egymástól és a szomszéd népektől is, üresen hagyott földsávokkal, a gyepekkel választották el. Az ország nyugati határa évszázadokon át sűrűn változott, míg végre a XIII. század elejére állandósult. Ezen földterület akkor vált jelentőssé, amikor a kelet felé terjeszkedő német császársággal szemben a természetes határok (Fertő, Hanság) kínáltak biztos védelmi vonalat. A mesterséges és természetes határokon (már ahol lehetett) átjárókat építettek. Ezek voltak a kapuk, amelyek közül védelmi szempontból a legkeletibb, a későbbi Kapuvár (bár eredetileg csak *vulgariter Copuu dicitur*) lehetett a legfontosabb, hiszen három irányból megközelíthetetlen volt. A megyeszervezet a királyi hatalom megerősödésével a XI. század második felében kezdett kialakulni. Ennek központja lett a legnyugatibb királyi vár, a római Scarbantia helyén épült Sopron, ahol a nyugatról bevándorló hospesek a magyarok második letelepedő hullámaival találkoztak.

A települést először az északnyugati dombon, az ókori erődítés helyén népesítették be. Az Alpok nyúlványai a délkeleti dombokkal érnek véget, ahová királyi határőrök költöztek, innen ezen terület Lövérek (jelentése ugyanaz mint Lövő) neve. A két domb között, az Ikva (*Aikachwo* germán szó, jelentése: Tölgy-patak) völgyében találkozott a vindobonai (bécsi), carnuntumi (később pozsonyi) és sabariai római hadiút. A királyi várat ide építették, így itt fejlődött ki a későbbi belváros. A vár nevét talán a birtokosáról nyerte, mindenestre a latin *Sophronius* személynév szláv közvetítéssel került a nyelvünkbe. III. Henrik német császár 1044-ben már *per Supronium* érkezett Magyarországra, 1071-ben Ján Ispán Nándorfehérvárnál „*cum Supruniensibus* (soproniakkal) *a besenyők rohamait vitézül és bártan visszaverte, és igen sokat nyomban kardélre hányt közülük.*” Hetvenkét évvel ezután II. Roger szicíliai király arab geográfusa így ír Sopronról: „...*jelentős város, amelynek megművelt és termékeny környéke, látogatott vásárai, magas házai és szép nevezetességei vannak.*” A XII. században a mezővárosba mind több kereskedő és kézműves költözött, és a várban királyi sólerakó hely is működött. A két külső település jelentősége sokat vesztett Sopron várossá emelésekor (1277), hiszen lakosaik királyi rendelettel a *castrum civisei* lettek. Az egyre nagyobb számban bevándorló német hospesek a város vezetésében is helyet követeltek maguknak, és ez vezetett a két etnikum közötti szakadáshoz. 1283-ban a németajkú lakosság a régi vár (*auf der öden Burg*) és környékére költözött, és ez a szecesszió a királyok szigorú visszaparancsoltjai ellenére közel fél évszázadig tartott (1330). Erre a korszakra emlékeztet Sopron német neve (*Ödenburg*), amely – a korábbi feltételezésekkel ellentétben – nem azonosítható Német Lajos 859-ből származó oklevelének *Odinburch*, *Oudinburch* névalakjával. Károly Róbert 1330-ban a kül- és belvárosi telek megtartását egyaránt engedélyezte, és ezzel véget ért az önkéntes száműzetés.

Sopron mellett a megyében – határvédelmi jelentőségük miatt – két másik várispánság is kialakult az Árpádok első évszázadában: délen a locsmándi, míg keleten a kapuvári (rábaközi). Locsmánd, amely nevét a német Ludwig keresztnév Lutzman változatából nyerte *d* képzővel kiegészülve, egy 1263-as oklevelében a vármegye korábbi székhelyeként említett. Ekkora a nyugati hegvidéken híres kővárak hosszú sora (Locsmánd, Léka, Lánzsér, Kabold, Fraknó, Nagy- és Kismarton, Szarvkő) védte az országot a Babenberg, Přemysl és Habsburg uralkodók folytonos betöréseitől. Miután IV. Béla 1246-ban vereséget szenvedett az osztrákoktól, védelmi szolgálatra johannitákat hívott Sopronba. Szintén az ispotályosok emelték a Gyöngyös-patak túlsó partja fölötti dombon Léka várát, amely így már Vas megye területére esett. (A szerzetesrendek közül először a premontreiek telepedtek meg Csornán, majd közel egy évszázaddal később jöttek a ferencesek Sopronba, utóbb Kismartonba. (Érdekeség, hogy a két legősibb ismert nemzetség, a Veszkény és az Osli –

előbbiből származtak a Czirákyak, utóbbiból többek között a Kanizsaiak és az Ostffyok –, birtokai Kapuvár környékén terültek el. A tartományurak korában Sopron vármegyében a Csákok, Abák és Kőszegiek vitték a primet. Hét éven át (1312-1319) mint kanizsaszegi (Nagykanizsa) várnagy, a Kőszegiek familiárisa volt Osli-nembeli Lőrinc, aki várának elfoglalásával hagyta cserben urát a zalafői kudarc után, és a továbbiakban Károly Róbert rendíthetetlen híveként Sopron megye legjelentősebb bárójává emelkedett. A tőle származó Kanizsaiak Zsigmond idején már a főúri ellenzék vezetői voltak, a megye életében pedig teljhatalommal bírtak. 1401-ben egy szomszédsági perpatvarban új medret vágtak a Rábán, melynek köszönhetően a folyó elöntötte a Czirákiak birtokait, nevezetesen Cirákot, Dénesfát és Gyórót. Különösen Sopron város büszke patrícius rétege fordult szembe a nemesi hatalmaskodással. Már 1360-ban nemest akasztottak, néhány évvel azután, hogy az ágyasokkal dőzsölő Henrik plébánost elzavarták. Ám a külső fertályok szegény polgárai nem szívtelték a megtollasodott belvárosiakat. 1420. március 12-én a városbíró halálra ítélte és rögvést lefejeztetett egy erőszakos nemes, Niczky Benedeket. Az állítólag zárt ajtók mögött, ebédidő alatt hozott ítéletből országos skandalum támadt. A leszámolás kiagyalóit most Zsigmond ítélte fejvesztésre, amelyet gazdag városról lévén szó, 3.000 forintos irgalmatlan pénzbüntetésre változtatott. Ennek kifizetését az ármányos tanácsnokok a polgárságra hárították, amiből persze újabb lázadás támadt. Huszonnyolc elégedetlenkedőt 1426-ban szintúgy fővesztésre ítélték, ám – hála ugyanennek a tanácsnak – az ítéletek végrehajtására nem került sor.

1440-ben a Kanizsaiak Albert özvegyének, Erzsébetnek, oldalára állottak, így a megye számottevő része Habsburg Frigyes (1440-1493) kezére került. Sopron 1463-ban került vissza Magyarországhoz, de nyugati várakat (Kismarton, Kabol) még Mátyás is csak halála előtt két évvel tudta visszavívni. A megye teljes magyar fennhatósága már csak három évig tartott, ugyanis a Miksa és II. Ulászló között 1491-ben megkötött pozsonyi béke a nyugati részeket zálogként a Habsburg-háznak juttatta. Itt ezután osztrák famíliák vásároltak birtokokat, és így az elkövetkezendő időszakban minden társadalmi rétegben bekövetkezett a magyarság teljes térvesztése. 1520 után huszonöt Sopron megyei faluba a török elől menekülő horvátokat költöztettek. A vármegye fejlődése a XVI. század után kettészakadt. Az északnyugati részen, ahol törököt csak elvéve láttak, a korábban csekély jelentőségű mezővároskák (Kis- és Nagymarton, Ruszt) zavartalanul fejlődtek, míg a Fertőtől déli és keleti terület lakossága a habsburgi politikától, az egyre-másra cserélődő földbirtokosok növekvő terheitől, a tehetetlen, mozdulatlan és nincstelen nemességtől szenvedett. (Dózsa parasztháborújának hatása ezen a területen csak annyiban érvényesült, hogy az elszegényedett soproni polgárság a 43%-os kamatot szedő zsidó kereskedők életére tört.) Fraknó vidékét csak 1622-ben, Kismartont és környékét pedig 1647-ben (más források szerint 1655-ben) csatolták vissza Magyarországhoz. Sopron után másodikként 1648-ban Kismarton is szabad királyi városi rangot nyert. A fraknói Esterházy Miklós hatalmától rettegő városi polgárok 16.000 forint készpénzért és 9.000 forint értékű borért vásárolták meg a címet III. Ferdinándtól. A példátlanul gyorsan emelkedő Esterházyak első jelentős őse, Ferenc pozsonyi alispán használja először a *galántai* előnevet, fiai kapták a bárói rangot (1613-ban), akik közül Miklós II. Ferdinándtól a *fraknói gróf* méltóságba emelkedett. Fia, Pál 1663-ban kezdte el építtetni kastélyát a Kismarton fölötti dombon, ahol hajdanában a Kanizsaiak vára állott, ez lett a magyar barokk egyik legkiemelkedőbb alkotása. 1687-ben Lipót császár *római szent birodalmi herceg* címet adományozott neki, amelyet 1782 óta leszármazottai is örökölnek. 1681-ben a soproni országgyűlés a kis bortermeleő központot, Rusztot (amelynek neve régi magyar nevének [szil] német tükörfordítása) is szabad királyi városok sorába emelte.

És a keleti rész? Kapuvár, Csorna és Lövő az Erdődy, Cziráky, Nádasdy és Széchenyi grófoknak teljesített robotterheit levetkőzve csak a feudális korszak végén nyerték el mezővárosi kiváltságaikat. A Rábaköz falvai a török becsapásoktól szenvedtek, népessége (német telepítések révén) csak XVIII. században kezdett gyarapodni. A város zavartalan fejlődését elsősorban annak köszönhetjük, hogy Bethlen Gábor másfél éves foglalását (1619-1620) és Jenő nápolyi alkirály 1809-es felvonulását leszámítva, idegen hadsereget nem látott, és ezen évszázadok jelentős katonai eseményei nem érintették. Esterházy Miklós franciaországi élményeinek hatása alatt építette híres eszterházai (fertődi) kastélyát és a hozzátartozó csodálatos francia parkot (1764-69). Tette ezt akkor, amikor még a park határáig ért a hansági láp, amelyben néhány évvel korábban a nevezetes elvadult gyerkőcöt, Hany Istókot találták. Csak 1775-1799 között készült el a Hanság fővízlevezető csatornája. II. József idején a megye százhetvenezer főnyi népessége közel tíz százalékkal (12.500) maga Sopron reprezentált. A város és környéke gazdasági, kereskedelmi, kulturális és művelődési fejlettségével az ország élén járt. Itt tanult dicső költőnk, Berzsenyi Dániel, aki magyar származását néhány kiadós pofonnal ismertette el német diáktársai körében, és itt nyitotta meg Kilián Károly 1802-ben Magyarország első könyvesboltját. Sopron „a császárváros műveltségének csánálisa” volt Magyarország felé, miközben a bécsi gazdaság nyomászto versenyével szemben is megállta a helyét. Nagycenken hozta létre mintagazdaságát a legnagyobb magyar, Széchenyi István („a megye leghíresebb szülöttje” – íránk, de hát Stefi gróf Bécs belvárosában látta meg a napvilágot); és ekkoriban még nem az ő terveiről, hanem a szomszédos Doborján kis csodagyerekéről, bizonyos Liszt Franciról beszéltek az emberek.

A reformkor Sopron megyében is az általános fellendülés szép korszaka. A megye „felemás” nemzetiségi helyzetéről Wagner Ferenc későbbi polgármester az 1825. évi országgyűlésen a Széchenyit megindító Felsőbüki-beszéd előtt (nov. 3.) így vélekedett: „*Nem áll, hogy a városokban nincs nemzeti szellem, annak is, aki nem beszél magyarul – magyar lehet a szíve. Ausztria határán németül is kell tudni.*” Szeszfőzött és ecetüzemet, selyemfonót és gőzmalmokat, cukorgyárat és takarékpénztárt alapítanak, megnyitja kapuit a brennbergi szénbánya. Széchenyi szinte minden új firmánál ott bábáskodik, ám gondolatai már egy nagyobb eszme körül forognak: vasutat akar építeni Nyugat-Magyarországon!

A térség vasúti fejlődése szempontjából döntő fontosságú év 1841, amikor elkészült a Bécs–Bécsújhely vonalszakasz, és december 19-én császári határozat született a Bécs–Trieszt vasútvonal mielőbbi megépítéséről. Széchenyi terve szerint ez a vonal a stájer hegyvidéknél kedvezőbb terepadottságokkal rendelkező Nyugat-Magyarországon, – Sopronon, Szombathelyen és Kanizsán át – haladt volna az osztrák kikötőváros felé. Ennek érdekében már a következő évben József nádorral tárgyalt, ám elképzelését sem Ausztriában, sem Magyarországon (Kossuth: „...nem azon kellene a nemzetnek ügykeznie, hogy Triesztnek Bécsből a vasút erre vagy amarra vitessék, hanem hogy Fiuméhez legyen vasutunk...” – nem akceptálták. Az 1845-ben Széchenyi elnökletével megalapított Sopron–Bécsújhelyi Vasúttársaság 1847. augusztus 20-án adta át a két város közötti 34 kilométeres vonalszakaszt, amelynek jelentős része (27 km) magyar területre esett. A vaspálya Lajtaszentmiklósnál haladt át a határon, Nagymarton mellett csinos viadukt ívelt át a Vulka völgye felett, majd Ágfalva érintésével érkezett Sopronba. Széchenyi, Tschurl Ede és a többi soproni kereskedő ugyan már ekkor tervezték a vasút továbbépítését Kanizsa felé, ám ez csak két évtizeddel később, 1865-ben valósult meg, több mint öt évvel azután, hogy megálmodójának agya egy borongós áprilisi reggelen önkéze által szétlővetett.

A vasútépítési láz erre felé a továbbiakban is csak kevésbé érezte hatását: Sopron és Győr egyébként természetesnek tűnő összeköttetése csak 1876-ban készült el (ki gondolta volna

akkor, hogy egy emberöltővel később a GySEV marad az egyetlen magánvasút), a helyérdekű vasúthálózat kiépítésére pedig még újabb két évtizedet kellett várni. 1884-ig az ország szívéből Sopronba csak Szombanhelyen át lehetett eljutni.

A szabadságharc kevésbé vette igénybe a megyét (csupán Kmety György vívott sikeres utóvédharcot Csornánál), az első világháború viszont annál inkább. A még a magyaroknál is jobban nélkülöző osztrákok Bécsből és Bécsújhelyről naponta utaztak Sopronba, ahol végtelen hosszú sorban állva vívtak közelharcot – élelmiszerért és tüzelőért. Amikor 1919. június 1-jén Magyarországon is köztudottá vált, hogy a nagyhatalmak a nyugat-dunántúli megyék nyugati részeit Ausztriának ígérték, ezen még a területi kérdésekben oly közömbös Kun Béla is felháborodott. Országszerte megdöbbenést keltett, hogy a párizsi feldarabolásnál az az ország is egy szelethez jut a haza testéből, amelyik a magyarokkal együtt (vagy még inkább) felelős a háborúért. A trianoni békeszerződés a magyar fél álláspontját elutasítva, Sopronnal együtt, népszavazás nélkül, Ausztriának juttatta a három nyugat-dunántúli megye (Vas, Sopron, Moson) nyugati részét, amelyet az érintett megyék német nevében (Eisenburg, Ödenburg, Weselburg) egyaránt szereplő „burg” szó miatt Burgenlandnak neveztek el. A terület azonban Trianon után is magyar közigazgatás alatt maradt, és Telekiék tisztában voltak azzal, hogy az osztrákoknak nincs kellő katonai erejük a juss elfoglalására. Egyéves, puskaropogásoktól sem mentes, huzavona után 1921. szeptemberében Biancheri bécsi olasz követ kiötlötte az egy hónappal később Velencében mindkét fél által elfogadott álláspontot. Eszerint a nyugati részek a békediktátum értelmében Ausztriához kerülnek, Sopron és a környező nyolc falu sorsáról népszavazás dönt. Újabb hosszas politikai tusakodás után, 1921. december 13-14-én, az osztrák fél váratlan bojkottja ellenére, megtartották a magyar történelem első népszavazását, amelyen több mint 90%-os részvétel mellett a szavazók 65%-a voksolt Magyarországra, 35%- Ausztriára. A soproni népszavazás körül azóta is mendemondák keringenek. Bár bizonyosan történtek szabálytalanságok (így a Déli Vasút különvonaton szállította Szombahelyről Sopronba a biztos szavazókat), ám ha ezek befolyásolták volna a végeredmény alakulását, a szigorú antant ellenőrzés aligha érvényesíti a népszavazást. 1922. január 1-jén újévi ajándékként Sopron a „civitas fidelissima” – *leghűségesebb város* címet nyerte el. Sopron vármegye azonban 3.138 négyzetkilométer méretű területű (259.500 lakos) 1340 négyzetkilométert (120.500 lélek) veszített el, 1898 négyzetkilométer (139.000 fő) maradt az ország területén. A megyét 1950-ben egyesítették az egymással már korábban „közigazgatási házasságra” lépett Győr és Moson megyékkel. A burgenlandi közvéleményformálás az idősebb generációkkal elfeledtette, az ifjabbak előtt elhallgatta, hogy a frissebben kreált tartomány cirka nyolc évszázadon át Magyarországhoz tartozott.

Nagy Tamás